

KANT'TA APPERZEPTION KAVRAMI

Kant's Conception of Apperzeption

Mehmet Güneç*

ÖZET

Kant felsefesinde apperzeption içsel formel duyu olarak zamanı düzenler. Bu düzenlemenin anlamıysa zihnin kendi yetilerinden doğan bir gerçeklik anlayışının meydana gelmesidir. Bu anlamda ortaya çıkan gerçeklik üretilen bir gerçeklik olarak özneyi ilgilendirir. Özne bu üretimde kendilik üzerine hareket ederken deneyime yönelik bilgiyi elde edecektir. Buna karşın kendisine ilişkin bilgiyi elde etmede sorunlu bir hal alacaktır. Bu yazıda öznenin bu yapısı üzerinde analizlerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tamalgı, Özne, Ayrımsama, Bilinç

ABSTRACT

The ability of apperception determines time as the form of inner sense in Kant's philosophy. The meaning of this determination is the construction reality which comes from mind's own abilities. In this context, the reality which is a production of mind involves the subject. In this production through moving from the concept of selfness the subject acquires knowledge of experience. Conversely same subject will be a problem in getting knowledge of him/herself. In this article I will analyze the structure of this subject

Key Words: Apperception, Subject, Apprehension, Consciousness

* Doç. Dr. Mehmet Güneç, Felsefe Bölümü, İstanbul Üniversitesi.

Her tarihsel dönemin olduğu gibi modern dönem de bir düşünme biçimi sergiler. Modern dönemin belirleyici olan yönü zihnin kendi imkanlarına yönelik olarak bir araştırmaya girişmesidir. Nitekim birbirlerine karşıt olarak değerlendirilen iki modern filozof Descartes ve Locke zihnin **kendi** kaynak ya da kaynaklarının belirlenmesi üzerine felsefi düşünüşü belirlemeye çalışmışlardır. Zihnin kaynaklarına yönelik bir araştırmamanın aynı zamanda bilmenin ve düşünmenin imkanları şeklinde anlaşılması gerekir. Söz konusu imkanların araştırılması oldukça geniş bir alanı kapsar. Bu yazıda üstünde durmak istediğimiz konu tamalgı/apperzeption adlı terimin gerek düşünmede gerekse bilmede nasıl bir işleve sahip olduğudur.

Aslında algı/idrak/Perzeption/perceptio tamalgıya/apperzeptiona geçiş modern düşünmenin seyrini göstermesi açısından dikkat çekicidir.¹ Çünkü tamalgı terimi algılayan öznenin algıladığından ziyade algılamasına yönelik olarak bir değerlendirme yapıldığını gösterir. Bu bakış açısında inceleyeceğimiz temel filozof Kant'tır. Bunun yanına Kant'ın arkaplanında yer alan filozoflara da kısaca göz atmak aydınlatıcı olacaktır.

Descartes'in cogitosu düşünmenin bizatihi kendisini sergilemesi olarak anlaşılabilir. Sergilemek, böyle bir düşünmenin olması gereken biçime sahip olduğu iddiasını taşır. Bir diğer deyişle, Descartes'in "cogito ergo sum" ifadesi belirli bir akıl yürütme biçiminin mutlak anlamda doğru olduğu iddiasıyla ortaya çıkar. Ama bu modern mottoya eklenen çok önemli bir husus daha vardır ki yukarıda bahsettiğimiz algıdan tamalgıya geçişi daha iyi anlamamızı sağlar. Descartes'in düşünme biçimi, düşünmenin içindeki bilinci nerdeyse benlikle özdeşleştirir. Bu durumu daha iyi açıklamak için yukarıda kısmen belirttiğimiz hususu bir kez daha açalım: Bir şeyin algılanmasındaki düşünme, algılanan şeyin bilincidir. Buna karşın tamalgı algılanandan ziyade algılamada olan düşünmenin düşünülmesidir. Bilincin bilinci olarak böyle bir düşünme benlik denilen kavramı meydana getirir. Böylece benlik denilen kavramın, düşünenin düşünmesi üzerine yoğunlaşmış bir bilincin ürünü olduğunu iddia edebiliriz. Böyle bir yapı hem rasyonalistlerde hem de deneyimcilerde yankısını bulacaktır. Yapısal olarak bu benliğin şu temel özelliği taşıdığını iddia edebiliriz: O kendi aklının sınırlarından inşa ettiği benliği varlığa yansıtarak bilgi ve gerçekliği oluşturacaktır. Örnek vermek gerekirse, Descartes'in şüpheli bir yöntem olarak kullanmasına bakabiliriz. Onun dört maddesi şüphesizliği içermesi açısından dikkate

¹ Algı kelimesi Latince almak, kavramak anlamlarında kullanılan percipio kelimesinden türetildiği için idrak yerine tercih edilecektir. Aslında idrak etmek ile Latince percipio kelimesi arasında anlam yakınlığı algıdan daha fazladır. Çünkü idrak terimi kavrama olarak kullanılmaya müsaittir. Böylece duyumsanan şeyin kavranması anlamına gelebilir Perzeption kelimesi. Bu bağlantıdan hareketle Leibniz'in Fransızca apercevoir kelimesine karşılık olarak apperzeption kelimesini kullandığını biliyoruz. Algı burada tamalgıyla uyumlu olması açısından seçilmiştir. Bkz. *Oxford Latin Dictionary*, Clarendon Press, 1968, s. 1330.

değerdir.² Bu yolla oluşan benliğin yapısı Descartes için varlığın(ın) dönüşümünü sağlar. Bir başka deyişle, Descartes yöntemsel anlamda şüphenin karşılığını yokluk şüphesizliğin karşılığını varlık olarak tasnif ettiğinde onun “düşünüyorum”dan sonra “varım” sonucuna geçmesini daha kolay anlayabiliriz.

Cogito kavramının tamalgı yolunda düzenlenmesinde ilk durak Kant değildir. Aslında terimi felsefeye kazandıran kişi Leibniz'dir. Leibniz bu kavramı kullanırken eleştirdiği filozof o sırada Prusya'daki okullarda revaçta olan Locke'tu. Locke zihnin her türlü eylemine eşlik eden bilince eğilimsel/reflektif düşünme³ adını vermekteydi.⁴ Bunun yanında bu düşünme biçiminin benlikle ilgisini ne Leibniz ne de Kant gibi kurmuştur. Locke için neyi algıladığının bilinci olarak eğilimsel düşünme önemliydi ama bunun benlik olarak anlamlandırılmasına gerek yoktu. Nitekim Locke'un özdeşlik konusu içinde insanın özdeşliği ve kişisel özdeşlik başlıkları altında tamalgıya yakınlaştığını görürüz.

Aslına bakılırsa Locke, Kant gibi tamalgıda zamanın önemini vurgular. Locke'a göre “biz bir şeyin, zamanın herhangi bir anında bir yerde bulunduğunu gördüğümüz zaman, başka yönlerden ona ne denli benzer ve ondan ne denli ayırt edilemez olursa olsun, onun aynı anda başka bir yerde bulunan başka bir şey değil de o şey olduğunu (nasıl olursa olsun) kesinlikle biliriz; özdeşlik de ona yüklenen idelerin, göz önüne aldığımız ve şimdiki varoluşlarını onlarla ölçüştürdüğümüz, o sıradaki varoluşlarından hiçbir ayırım göstermemeleri durumudur.”⁵ Özdeşliğin kişisel olanıysa insanın kendilik dediği durumu oluşturur.⁶ Zaman üzerinden geçmiş ve geleceği şimdide düşünen insan buradaki kendilik kimliğini ya da kişiliğini oluşturur:

² Bu dört madde şunlardır:

“Birincisi, doğruluğunu apaçık bilmediğim bir şeyi doğru diye almamak, yani acelecilikten ve önyargıdan özenle kaçınmak, yargılarımda zihnime açık ve seçik bir biçimde gelen ve hiçbir biçimde kuşkuya koymadığım şeylerin dışında herhangi bir şeyi tanımamak. İkincisi, inceleyeceğim güçlüklerden her birini olabildiğince parçalara ayırmak ve onları en iyi çözümlenebilecek duruma getirmek. Üçüncüsü, düşüncelerimi en basit ve tanınması en kolay olan nesnelere başlayarak ve yavaş yavaş, derece derece ilerleyerek en karmaşık bilgilere kadar götürmek ve doğal olarak birbiri ardından gelmeyen şeyler arasında da bir düzen varsaymak. Sonuncusu, her yerde bütünsel saymalar ve en genel gözden geçirmeler yaparak hiçbir şeyi dışta bırakmadığımdan güvenli olmak. Descartes, *Metot Üzerine Konuşmalar*, çev. Atakan Altınörs, Paradigma Yayıncılık, 2010, s. 19-20.

³ Reflection terimi Latince flectere kelimesinden türetilmiştir. Bu kelimenin anlamıysa geriye doğru eğilmek, bükülmek anlamına gelir. Esneklik anlamındaki flexible kelimesi de aynı kökten türemiştir. Katlanarak düşünmek bazen bu terimin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Başındaki -re eki bunun tekrar edilmesi anlamına gelir. Bu bilgilerden hareketle eğilimsel kelimesinin bahsedilen anlamlara en yakın anlamı karşıladığını düşünüyorum.

⁴ John Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, Çev. Vehbi Hacıkadıroğlu, Kabalıcı, 1992, s. 86.

⁵ Locke, *a.g.e.*, s. 191

⁶ Burada kişilik ile kişisel yani kişiye özel anlamını birbirinden ayrı olduğunu belirtmemiz lazım. Bkz. J.L. Mackie, Clarendon Press, Oxford, 1976, s. 173. Her kişinin ayrı bir kişilik kurmasının ortak noktası olarak anlaşılmalıdır buradaki kişi olma durumunu.

Bir düşünen varlık, geçmişteki bir eyleminin idesini hem ilk idedeki bilinçle hem de şimdiki bir eylemindeki aynı bilinçle yinelemeyi başarabildiği sürece o aynı kişisel kendiliktir. Çünkü o, şimdiki düşünce ve eylemleri üzerindeki bilgisiyle kendisi için kendidir ve aynı bilinç geçmişteki ya da gelecekteki eylemlerine uzanabildiği sürece aynı kendi olacaktır;...⁷

Locke kendilik üzerine oluşan insan yani kişi ile bu bilinçle sahip olmama durumunda herhangi bir şey olma durumunu birbirinden ayırır. Kişilik yukarıdaki alıntıyla işlevini örneklendirdiğimiz bilinçle ilgilidir.

Dikkat edilirse Locke bilincin işlevini özdeşlik bağlamında ele alarak bir insanın farklı zamanlarda kalmasını kendilik ya da kişilik olarak anlamlandırmıştır. Buna karşın eğilimsel düşünmeden farklı olarak Kantçı tamalgıda önemli olan tamalgının kişiliği inşa etmesinin yanında nesneyi inşa etmesidir. Locke özdeşlik ilkesini açıklarken farklı yer ve zamanlardaki ayrımların karşılaştırılmasından bahsetmiş ama birleşiminden/sentezinden bahsetmemiştir. Dolayısıyla Kant'ın iddia edeceği tamalgı, birleşimde/sentezde kendi işlevini göstererek Locke'un kişiliği oluşturan bilincinden daha farklı bir konum edinme hakkına sahip olacaktır.

Filozofları işleyiş sıramıza dönecek olursak tamalgı kavramı bağlamında önemli olan diğer filozofa gelmemiz gereklidir. Leibniz duyu verilerinin toplamının bir tözü oluşturduğu kabul edildiğinde buna eklenmesi gereken bir yetinin ya da yapının olması gerektiğini düşünmüştür.⁸ Ona göre Descartes'ın düşünmedeki düşünene yani benliğe yaptığı vurgu tam olarak toplanan verilerin bilgi haline gelmesini sağlayan töz olarak değerlendirilmeliydi. Böylece onun meşhur "zihinde deneyimden gelmeyen hiçbir şey yoktur ama zihnin kendisinden başka" sözünün temelinde bilincin bu konumunun önemi vurgulanmak istenir.⁹ Nitekim Leibniz tamalgıya giden yolu zihnin daha geniş anlamda aktif olduğunu gösteren durumlarla açmaya başlamıştı. Onun zaman ve mekana ilişkin olarak görüşleri önemli ölçüde Kant'ı müjdeler:

"Benim görüşüme gelince, uzayı zaman gibi sadece görelî bir şey olarak kabul ettiğimi, zamanı ardarda gelen şeylere ilişkin bir düzen olması gibi, uzayı da bir arada var olmaya ilişkin bir düzen olarak kabul ettiğimi birkaç kere söyledim. Çünkü uzay, gerçekleşmesi mümkün olan olaya dayanarak, ... aynı zamanda var olan ve onlara özgü var olma tarzlarına girilmeden birlikte var oldukları düşünülen şeylere ilişkin bir düzeni ifade eder. Ve bir çok şey birlikte görüldüğünde, şeylerin kendileri arasındaki bu düzen algılanır."¹⁰

⁷ Locke, a.g.e., s.197.

⁸ G.W. Leibniz, *New Essays on Human Understanding*, tr. and edited by Peter Remnant and Jonathan Bennett, Cambridge University Press, 1996, s. 226.

⁹ Patricia Kitcher, *Kant's Philosophy of the of The Cognitive Mind*, Cambridge Companion to Kant, ed. by Paul Guyer, Cambridge University Press, 2007, s.173.

¹⁰ Sebahattin Çevikbaş, *Leibniz ve Felsefesi*, Çizgi Kitabevi, Haziran 2006, Konya, s.259—260. Orjinali: Leibniz, Letter to Clarke, (thirth letter), RA&DG, s.324-325, Leibniz, NE, 153, 221.

Böylece Leibniz şu soruyu sormayı zorunlu hale getirerek Kant'ın gideceği yolu açık hale getirmiştir: Duyu verilerine eşlik eden eğilimsel düşünmenin altındaki bilincin adı ve yaptığı neydi?

Buna karşın Leibniz ben kavramıyla yapılan algılama ile algının bilincinde olma arasına gereken ayrımı en azından Kant için yeterince koyamamıştı.¹¹ Ama yine de tamalgı kavramının Kant'a gerekli ışığı vermeye başladığını düşünebiliriz. Çünkü Kant'ta bütün tasavvurları bilişsel olarak deneyimlemek aslında bütün kavrayışların bir temele göre bilgiye dönüştürülmesi anlamına gelir. Bir diğer deyişle, bilgi ve deneyim ilişkisini sağlayan **bilme(m)** vardır. Söz konusu ben zaman üzerinden kendi kavrayışına uygun bir duyumlama oluşturur.

Şimdi Kant'ın tamalgı üzerinden ben kavramını nasıl ele aldığına geçebiliriz. Kant özneyi teorik açıdan iki biçimde ele alır. Öncelikle saf aklın bunu töz/substance kavramı üzerinden işlemlerini analiz eder.¹² Daha sonra da Descartes'ın cogito anlayışında yer alan benliğin kendisini sunma biçimini eleştirir. Kant töz kavramının zamanla olan ilişkide belirmediğini iddia eder. Töz değişmeyen, kalıcı olan anlamına geliyorsa bunun zamanla ilgili olacağını çıkarmak zor olmasa gerek. Dolayısıyla zamanla olan ilişkisinde dikkatimizi vermemiz gereken husus **kalıcılıktır**.¹³ Kalıcılık aslında belirli bir nesneye değil, zamansal değişim olarak ardardalığın zorunluluğuna rağmen nesnenin değişmezliğiyle ilgilidir. Zaman tam da değişimi içerdiğinden değişmez olanın ortaya çıkmasına imkân tanır. Böylece kalıcılık denilen özellik zamandan dolayı varsayılan bir durum olduğu gibi zamana rağmen aynı kalana işaret eder. Yani kalıcılık zamanın bir durumudur. Değişime dayalı olarak kalıcılığın çıkması da yine aynı yapının bir sonucudur. Kant **değişim/change/Wechsel** ile **başkalaşım/alteration/Veränderung** arasındaki farkı tözde değişim yerine ikincisinin olduğu şeklinde belirler. Bunun için töz değişmez ama ondaki haller değişir.¹⁴ Bu hallerin değişimine bağlı olarak çeşitli tanımlar yapma imkânı buluruz. Böylece kalıcılık zamanın değişimindeki merkezi rolünü bir dayanak noktası haline getirdiğinde karşımıza **tözü** çıkardığı gibi kalıcılığın büyüklüğünün hesaplanmasına göre de **süre** meydana gelir.¹⁵ Nitekim söz konusu özneyi sadece geleceğe atıfta bulunan kalıcılık olarak ifade etmek yerine devamlı olarak aynı kalana işaret eden töz olarak tanımlarız.

¹¹ Kitcher, a.g.e., s. 174-175.

¹² Kavramların ve terimlerin karışmaması için bazı hususları açığa kavuşturmak gereklidir. Töz/substance/hypokeimenon'u Descartes'ın cogito'suna karşılık olarak kullandık. Kant'ta ise bu apperception/tamalgı olarak değerlendirilir. Metnin içinde göstermeye çalışacağımız gibi kelimenin ilk kullanımından sorumlu olan Aristoteles'in tözü/hypokeimenon Descartes tarafından farklı bir ben anlayışıyla değiştirilmek istenir. Bu ben anlayışını Aristoteles'in kullanımını da dikkate alarak ama modern formatta inşa eden kişi Kant olmuştur.

¹³ Beharrlichkeit/Persistence

¹⁴ Helmut Holzey, *Historical Dictionary of Kant and Kantianism*, Scarecrow Press, 2005, s.38.

¹⁵ Immanuel Kant, *Critique of Pure Reason*, tr. By Norman Kemp Smith, St. Martin Press, 1929, A183-186. Bundan sonra CPR olarak geçecektir.

Peki ama bunun tamalgıyla olan ilgisi nedir? Öncelikle Kant, Descartes'ın cogitosunun işlevini farklılaştırır. Descartes gibi bu işlevselliğin ontolojik değil de **transendental** olduğunu belirtir. Descartes sözkonusu öznenin düşünmesinden hareketle “o halde varım” iddiasına geçmişti. Kant ise öznenin varoluşu yerine nesnenin varoluşuna yol açan bir cogitoya işaret ederek düşünmenin işlevini farklı bir biçimde belirlemek ister. Söz konusu cogito, tamalgı/apperceptiondur. Tamalgı Kant için deneyimin bütün koşullarının kaynağı olan üç yeti içinde kendisini gösterir: Duyum, hayalgücü ve tamalgı. Bunlar şu işlevleri sırasıyla görürler: Çoklunun¹⁶ synopsisi, çoklunun sentezi ve son olarak da bu sentezin birliği. O halde tamalgının deneyimlenin birliğini sağlama görevi vardır.¹⁷

Zihnimiz duyu verilerini yetileri doğrultusunda senteze tabi tutarak bilgiyi oluşturur. Duyu verilerinin zaman ve mekânın biçimselliğiyle düzenlendiğini biliyoruz. Zamanın bütün zihin faaliyetlerindeki önemi duyumlananları kendi biçimsel yapıyla yani ard ardalık ya da eşzamanlılık olarak çoklu halde bize sunmasıdır. Böylece zaman duyu verilerini düzenli **bir(er)** çokluğa dönüştürür: Çoklunun synopsisi. O halde algının kavrayış olması için duyumlanışın zamansal düzenlenmesi yani synopsisi gereklidir. Daha sonra bunu senteze kavuşturduğunda algı¹⁸ denilen bir bilinç yani kavrayış düzeyi söz konusu olur. Son aşamada yer alan bu sentezin birlik vermesinden sonra tam olarak bir bilgidен bahsetmek mümkün olur. O halde sentez yetilerin kendi içlerindeki duyumlananları düzenlemesi olduğu kadar birbirlerine duyumlananları aktarırken yaptıkları işbirliğini de kapsar.

Algı, Kant'a göre empirik bilinçtir. O halde tamalgının sentezinde yer alan bilincin anlamı nedir? Tamalgı, deneyimin diğer temel iki koşulunun üstünde yer alan birlik vermenin bilincidir. Daha doğru bir biçimde ifade etmek istersek, yukarıda belirttiğimiz gibi, eğer yetiler arasındaki sentezden bahsedeceksek deneyimin diğer iki koşulu sonuncu koşul olan tamalgıya yönelik olarak işlevlerini gerçekleştirirler. Tamalgının sentezi de kendisine diğer yetilerden yapılan bu teklifi sanki bilginin bilinciymiş gibi kullanır. Çünkü bilginin bilinçte olmasının imkânı ancak **ben** vurgusuyla ya da “ben düşünüyorum” yargısının **zeminine** dayanmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla Kant ben bilincini yargının yapılması için gerekli zemin olarak görür.

Kant tamalgıyı empirik ve saf olmak üzere ikiye ayırır. Empirik bilinç, ki Kant buna apprehension/ayırimsama adını verir, algılara ilişkin bilinçtir.¹⁹ O halde tamalgı aynı zamanda bir ayırimsama değildir. Çünkü çoklunun algılanmasında hayalgücüne destek olarak empirik tamalgı kullanılır. Duyumsayıştta meydana gelen çoklunun sentezini meydana getirmesi gereken yeti hayalgücüdür. Bu yeti doğrudan algı üzeri-

¹⁶ Mannigfaltiges/Manifold

¹⁷ Kant, CPR, B127/A95.

¹⁸ Wahrnehmung/Perzeption/Perception.

¹⁹ Kant, CPR, A120-121.

ne yönelirse buna ayırimsama yani apprehension adı verilir. Hayalgücü izlenimlerin etkisini bir imaja dönüştüreceğinden burada bir ayırimsama oluşur çünkü.²⁰ İşte Kant hayalgücü üzerinden zamanı entelektüel bir biçimde yorumlayanın tamalgı olduğunu iddia eder.²¹ Saf hayalgücü Kant için tamalgı ile duyu çoklusunu biraraya getirmemizden dolayı aynı zaman da apriori sentez yapma yeridir.²²

Çoklunun bilgiye dönüşümünün bu yapısını zamana bağlı olarak açıklamaya çalışalım. Zamanın ardarda gelişindeki yığılma, bilincin sentezinde düzene kavuşur. Böylece düzen olarak sayma karşımıza çıkar ki buradan da sayıya ulaşırız. Yani sayma bilinci kavram olarak sayı denilen birlikleri meydana getirmeye yarar. Nitekim apprehension sayılarla belirlenen büyüklüğün nesneye verilmesi durumunda ortaya çıkar.²³ Algıların imaja dönüşmesine rağmen hala bilgi olmaları için başka bir şeye ihtiyaç duyulur. Ardarda yığılan algılar arasında ilişki kurulması gerekecektir ki bu da tasavvurların ilişkisi olarak tanımlanır Kant tarafından.²⁴ İşte bu ilişkinin de bir zemin üzerinde kendi gücünü sergilemesi gerekecektir ki Kant tamalgının burada ışık vermeye başladığını iddia eder. Tam anlamıyla “neyi algıladığımı biliyorum” olarak bilincin kendisidir karşımıza çıkan. İşte Kant bunun empirik ve orijinal tamalgı olduğunu iddia eder.²⁵

Saf tamalgı²⁶ kendisini “Ben düşünüyorum” formunda sunar. “Düşünüyorum” yargısı, algıladığım şeyin karşıma nesne olarak pozisyon alınmasıyla ilgilidir. Bunun için daha temel olan bir işlevi vardır. Bir diğer deyişle, bir nesneye değil, genel olarak nesnellik denilen durumun ortaya çıkması için saf tamalgı işe yarar.²⁷ Böylece ben kavramı temelli bir düşünmenin bilinci ile düşünmenin bilinci arasında bir ayırım ortaya çıkar. İkincisi yani empirik tamalgı nesnelere arasında kurulan ilişkinin birlik kısmına aittir. Yani çoklu bir biçimde olan nesnelere birlik haline getirmek için empirik bilinç olarak tamalgı söz konusudur.

Kant deneyime yönelik oluşan bilgide hayalgücü ile tamalgı arasında kurulan ilişkinin sonucu olarak kategorileri karşımıza çıkarır. Aslına bakılırsa hayalgücü deneyimin birliğini sağlamaya yöneliktir aynı tamalgı gibi. Bunun için tamalgı ile hayalgücü ilişkisinden bu birliği sağlayan yeti olarak anlamagücü oluşur.²⁸

Kant’ın bilincin bu sürecinde görünenlerin sentezini iki farklı aşamaya ayırdığını görürüz. Görünenler hayalgücünün bir araya getirmesi olarak algı içinde oldukla-

²⁰ A120

²¹ A124

²² A123-124

²³ Holzey, a.g.e., s.79.

²⁴ Die Assoziation der Vorstellungen.

²⁵ A122-123.

²⁶ Reine Apperzeption/Ursprüngliche Apperzeption.B132

²⁷ Kant, CPR, B138

²⁸ A117

rında bir arada olurlar. Yani bir grub haline getirirler. Bunun yanında bu meydana getirilen algı grubunun tek bir algı yani bilinç zemininde toplanması sonucunda bu ortaklığın daha sağlam hale geldiğini görürüz. Bu durum bir bakıma farklı algılar arasında ortak olan noktanın düşünen ben kan bağına sahip olarak aileye dönüşmesi gibidir.²⁹

Böylece **bilinç algılamının işlevi haline gelir**. Ancak bu şekilde algılamının bilgiye dönüşmesi ya da “nesneyi biliyorum” demenin imkânı oluşur. Kant bu durum için iki örnek verir. Bunların ilkinde yukarıda değinmiştik. Buna göre saymanın bizim için sadece olması değil, zorunlu olarak öyle olması durumunda evrensel bir anlamı söz konusu olacaktır. Bilinç bu zorunluluğun kaynağı değildir. Buna karşın bilinç bu zorunluluğun kavramlarla sonuçlandırılmasından sorumludur. Bundan dolayı tamalgının karşımıza çıktığı yer Kant tarafından bir kavramda tanımanın sentezi olarak adlandırılmıştır.³⁰ Kant zamanın ardardalığında oluşan farklılığa rağmen bilincin aynılık üzerinden bir düzen oluşturduğunu iddia eder. Bu aynılık farklı birliklere yol açar ki sayıların(mesela onluk sayı dizisi gibi) burada zorunlu anlamlılığa doğru gitme imkânı kazandığını söyleyebiliriz. İkinci örnek ise üçgen kavramıyla verilir. Üçgenin üç tane düz açının yığılmasından değil, a priori kurala göre zorunlu bir yapı olarak inşa edilmesi tamalgının yani algılamadaki bilincin işidir.³¹

Kant bu durumu çoklunun zorunlu yeniden üretimi diyerek açıklamaya çalışır. Mesela vücut kavramı dış görünüşlerin düzenlenmesinde bir kural işlevini görürken aslında çoklunun birlik olarak tasavvur edilmesini sağlar. Böylece vücut kavramı yer kaplama üzerinden şekil, tesir edilememelik gibi tasavvurların sentezine yol açar.³² O halde Kant için bilginin a priori koşulu olarak anlaşılması gereken bilincin bu zorunluluğu transendentaldir.³³ Şimdi bu zorunluluğu özetle ifade edecek olursak şöyle dememiz gerekecek: Bütün bilgilerin bir tasavvura yani kavrama dönüşecek şekilde inşasında çoklunun sentezi yapılmaktadır.³⁴

Bu bağlamda Kant'ın deneyim ile algı arasındaki farka dikkat etmeliyiz. Bu fark deneyimin algıların sentetik birliği sonucunda oluşmasıyla ilgilidir. Kant'ın bu zemini sağlayan bir tamalgıdan bahsetmesi burada daha bariz bir biçimde kendisini gösterir. Deneyim eğer zorunlu bilgi üzerine inşa edilen bir yapı olursa burada tamalgının işlevinden bahsetmek gerekecektir. Kaba bir biçimde ifade edecek olursak neyi deneyimlediğimiz değil, nasıl bilgiye dönüştürdüğümüz önemliyse algının bilincin yönlendirmesine olan ihtiyacını anlamak durumundayız.³⁵ Nitekim algının

²⁹ A121-122. Assoziation/Association bir amaç için bir araya gelmişliği ifade eder.

³⁰ A103

³¹ A105-106

³² A106

³³ A107

³⁴ A109

³⁵ A111

bilgiye dönüşmesi üzerine yetenekli olan tamalgının sentetik birliği sağlayan aracı kategoriler olacaktır. Peki kategorilerin tamalgıyla ilişkisindeki rolü nedir? Çoklunun ayrımsanarak başlayan düzenlenişi ve daha sonra yeniden tanımlanarak kavrama doğru sonlanacak olan son bir sentezle biter. Bu son sentez bize **kavramı** ve bu kavramı yargı içinde kullanma imkânı verir. Aynı işleyiş bütün deneyime yayılma sürecinde saf kavramlar olarak kategorileri kullanır. Çünkü kategoriler hayalgücünün yardımıyla anlamagücü ile sezgiyi sentezlerken dayandığı zemin tamalgıdır. Örnek vermek gerekirse, bilinç, görünüşlerin veya tasavvurların belirli bir kural yani kategoriler dâhilinde işlemesini yasalılık olarak karşımıza çıkarır. Kant bunun için algılamada meydana gelen ile yasalarla meydana gelen doğayı birbirinden ayırır. Bu durum Kant tarafından transzendentalen affinität olarak tanımlanır.³⁶

Şu halde bilincin Kantçı tamalgıda tasavvurların sahne aldığı yer olarak düşünülmesi gerekir. Bu bilinç sahnesinde nesnelerin temsili sağlanır. İkinci olarak bilincin kendi kendilik biçimiyle nesnenin bu sahne alanını oluşturduğunu da unutmamak gereklidir. Bir bakıma herhangi bir nesneyi elimize alarak “bu nedir?” sorusunu sormamızdaki gibi aslında bilincin işlevi kendilik üzerinden sorduğu sorunun kendi zihnine dönerek bilgiyle sonuçlanmasını sağlar.³⁷ O halde bilincin empirik olana bağlı olması pasif olduğunu göstermez. Aksine bilinç tam olarak bu empirik olan üzerinden işlemde bulunarak kendini aktif hale getirebilir.

Çoklunun birleştirilmesine düşünmenin bir formla katılması gerekir. Bu form ben düşünüyorumla oluşan bilinçten başka bir şey değildir. Burada Kant ben düşünüyorum formunun bütünüyle saf olduğunu ama orijinal ya da empirik olan tamalgıdan ayrıldığını belirtir. “Ben düşünüyorum” formu saftır ve her deneyime eşlik etmesi gerekirken bu birleştirmeyi sağlıklı bir biçimde yapmak için kendisini benlik formunda verir.³⁸

Bu hususa ilişkin sorunları Kant başka bir eserinde daha açık bir değerlendirmeye tabi tutar. Buna göre Kant **etkilenim** içinde olan benliğin psikolojinin, **belirle-nim** içinde olan benliğin ise mantığın konusu olduğunu belirtir. İlki aşağı ikincisi ise yüksek fakülteye aittir.³⁹ Kant için bilincin benliği varsaymasına rağmen bu benliğin sadece görünüş olarak kendini sunması bir sorundur. Ayrıca Kant bilincin iki ayrı yapıda olmasına rağmen neden tek bir ben olarak kendisini sunduğunu sorar. Kant’a göre sadece düşünme olarak saf bir tamalgıdan bahsedilmesi gerekirken aynı

³⁶ A114. Assoziation/Association bir amaç için bir araya gelmişliği ifade ederken Affinität/affinity bir araya gelmenin birlikteliğe dönüşmesini ifade eder. Mesela evlenme yoluyla kurulan ilişki bir affinity olarak tanımlanır.

³⁷ A116

³⁸ B132-136

³⁹ Immanuel Kant, *Anthropology from Pragmatic Point of View*, translated by Robert b. Louden, Cambridge University Press, 2006, s.30-31. Bundan sonra APV olarak geçecektir.

zamanda iç algıyla ilgili olan rasyonel ya da empirik bir tamalgıdan da bahsedilmesi gerekir.⁴⁰

Bu bağlamda Kant için önemli olan sorun içsel olmasına rağmen içsel bir duyu olmayan tamalgının durumudur. Ben kendisini görünüş olarak bilse de bu benliğin bilinçle ilgili olması görünüşle yetinmeyi yeterli bulmaz. Kant şöyle bir tanımlamadan sonra bunun nasıl sorun haline geldiğini belirtir: Duyunun içsel ya da dışsal olsun algılanması **görünüştür**. Aynı görünüşün tanınması ise **deneyimdir**. Bunun için görünüş duyuya verilmiş olan bir nesnenin tasavvurudur. Bunun yanında deneyimsel olan aynı nesnenin tasavvurunun düşünülmesidir. Bunun için deneyim **hayalgücünün** deneyimin nesnesinin **kavram** altına getirilmesidir. İşte bu türden bir duruma nesne haline gelmeyen ben sahip olmadığından onun bilgisinin elde edilmesi mümkün değildir. Çünkü her durumda o kendisini duyardan ve dolayısıyla yukarıdaki süreci ifade eden görünüşün deneyime dönüşme imkânından ayırır.⁴¹

Kant için diskursif olan ben basittir ve sadece ben'i içerir. Bu ben herhangi bir biçimde bir çoklu içermez ama bilincin biçimsel unsurudur. Hâlbuki sezgisel olan bilinç ise duylara eşlik ettiğinden içeriğe sahiptir ve burada ayırısama (apperception) vardır. İlki sadece eğilimsel iken diğeri ayırısayıcıdır.⁴²

Toparlayacak olursak apperception'da ortaya çıkan ben nasıl bir şeydir? Kant için bu ben sezgi konusu olmayan ama saf bir düşünme olan bir şeydir. O içi boş olan bir kavram değildir. Bunun için de düşünce üretmeyen bir düşünmedir. Ama her düşünceye eşlik edebilen yapısını da bu biçiminden alır.⁴³ Nitekim ben kavramında kendime ilişkin bilincim bir sezgi değil, düşünen bir öznenin entelektüel temsilinin kendindenliğidir. Aslında Kant burada ben'e ilişkin bir bilginin mümkün olmadığını belirtir. Düşünmeye eşlik etmesi açısından bunlar bilginin edinilmesinde yer alırlar. Ama bu benin varlığına ve dolayısıyla sezgi ve deneyim konusu olacak şekilde bir işleyişte yer aldığı anlamına gelmez.

⁴⁰ Kant, APV, s.31.

⁴¹ Kant, APV, s.31

⁴² Kant, APV, s.32.

⁴³ B157

Kaynakça

Çevikbaş, Sebahattin: *Leibniz ve Felsefesi*, Çizgi Kitabevi, 2006.

Descartes, Rene: *Metot Üzerine Konuşmalar*, çev. Atakan Altınörs, Paradigma Yayıncılık, 2010

Holzey, Helmut: "Historical Dictionary of Kant and Kantianism", Scarecrow Press, 2005.

Kant, Immanuel: *Anthropology from Pragmatic Point of View*, translated by Robert b. Louden, Cambridge University Press, 2006.

Kant, Immanuel: *Critique of Pure Reason*, çev. Norman Kemp Smith, St. Martin Press, 1929.

Kitcher, Patricia: *Kant's Philosophy of the of The Cognitive Mind*, Cambridge Companion to Kant, ed. by Paul Guyer, Cambridge University Press, 2007.

Leibniz, G.W.: *New Essays on Human Understanding*, tr. and edited by Peter Remnant and Jonathan Bennett, Cambridge University Press, 1996.

Locke, John: *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, Çev. Vehbi Hacıkadıroğlu, Kabalcı, 1992.

Oxford Latin Dictionary, Clarendon Press, 1968.

